

**ANALIZA COMPARATIVĂ A PEDEPSELOR PENALE APLICABILE PERSOANEI
JURIDICE ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ȘI A ROMÂNIEI**

Mariana SPATARI, *dr., conf. univ.,
Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Résumé: *Au fil du temps, la question de la responsabilité pénale des personnes morales a suscité des opinions controversées dans la doctrine autochtone et étrangère. Cependant, pour lutter contre les infractions commises par les personnes morales, la plupart des pays, dont la République de Moldova et la Roumanie, ont introduit des réglementations spécifiques les reconnaissant en tant que sujets de l'infraction. Dans la présente étude, nous proposons une analyse des sanctions pénales appliquées aux personnes morales, qui sont prévues dans le Code pénal de la République de Moldova et le Code pénal roumain,*

pour mettre en évidence les particularités existantes dans les deux pays et formuler des propositions visant à améliorer le cadre normatif national.

Mots-clés: *personne morale, responsabilité pénale, sanctions, peines pénales, infraction, sujet de l'infraction.*

Răspunderea penală a persoanei juridice a dobândit o nouă abordare în statele europene ca urmare a lucrărilor Congresului internațional de drept penal comparat de la Budapesta din anul 1978, precum și ca urmare a dezbaterilor consacrate în special criminalității economico-financiare sau concurențiale, soldate cu adoptarea unor rezoluții prin care se recomandă introducerea în legislațiile statelor a unor măsuri eficiente de apărare socială împotriva infracțiunilor comise de persoanele juridice. În baza Recomandării R(88) din 20.10.1988 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei, mai multe state au reglementat răspunderea penală a persoanei juridice și anume: Franța (art. 121-2 din noul Cod penal din 1994), Finlanda (capitolul 9 din Codul penal din 1995), Belgia (art. 5 din Codul penal modificat prin legea din 4 mai 1999), Italia (art. 29-32 din Decretul-lege nr. 231 din 2001), Portugalia (art. 11 alin. 8 din Codul penal, în forma propusă de guvern în noiembrie 2006), Spania (art. 31 din Codul penal din 2005), România (titlul VI din Codul penal) și Republica Moldova (art. 21 alin. 3, 4, 5 și art. 63 din Codul penal).

Reglementarea în noul Cod penal al Republicii Moldova (din 18 aprilie 2002) a persoanei juridice în calitate de subiect al infracțiunii reprezintă o noutate legislativă, deoarece persoana juridică era recunoscută drept entitate participantă la raporturi juridice, dar, nicidecum, subiect al infracțiunii. Astfel, conform art. 21 (alin. 3) C. pen. al RM *o persoană juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă aceasta nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător dispozițiile directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicții privind efectuarea unei anumite activități și se constată cel puțin una din următoarele circumstanțe:*

- a) fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcții de conducere, care a acționat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice;
- b) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcții de conducere;
- c) fapta a fost săvârșită datorită lipsei de supraveghere și control din partea persoanei împuternicite cu funcții de conducere”.

Alin. (4) al art. 21 din C. pen. al RM consacră așa-numitul principiu al specialității răspunderii penale a persoanelor juridice, conform căruia acestea sunt pasibile de răspundere penală numai pentru infracțiunile pentru săvârșirea cărora este prevăzută sancțiune pentru persoanele juridice în partea specială a Codului penal.

Conform art. 21, alin. (3) și (4) C. pen. al RM, autoritățile publice nu pot fi subiecți ai infracțiunii. Autoritățile publice, structura, organizarea și funcționarea lor sunt stabilite în Titlul III al Constituției și în alte legi adoptate de Parlament. Persoanele cu funcții de răspundere și alte persoane care activează în organele autorităților publice pentru infracțiunile de serviciu sau legate de activitatea lor în aceste organe, poartă răspundere penală conform principiului caracterului personal al răspunderii penale (art. 6 Cod penal) [3, p. 57].

Potrivit art. 63 C. pen. al RM persoanelor juridice li se pot aplica următoarele categorii de pedepse: amenda, privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate și lichidarea.

Amenda se aplică în calitate de pedeapsă principală, în timp ce privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate și lichidarea se aplică atât ca pedepse principale, cât și ca pedepse complementare.

Amenda este sancțiunea pecuniară ce se aplică de instanța de judecată în cazurile și în limitele prevăzute de C. pen., se stabilește în unități convenționale, unitatea convențională de amendă fiind egală cu 50 de lei. Mărimea amenzii pentru persoanele juridice se stabilește de la 1500 la 60000 unități convenționale, luându-se în calcul caracterul și gravitatea infracțiunii săvârșite, de mărimea daunei cauzate, la fel și de situația economico-financiară a persoanei juridice.

Reprezintă o noutate pentru legislația penală națională și stabilirea unei amenzi într-un cuantum de la 2 până la 10% din venitul obținut în anul fiscal precedent anului în care a săvârșit infracțiunea persoana juridică respectivă, la fel cum prevede legea penală a Poloniei. Este de menționat faptul că

amenda în calitate de pedeapsă penală reprezintă una dintre cele mai vechi pedepse, consfințită în legislațiile penale, practic, ale tuturor statelor lumii, iar, după conținutul său coercitiv, amenda este cea mai blândă pedeapsă din cadrul sistemului pedepselor penale ale RM, motiv pentru care deseori este supusă criticilor [7, p. 80].

Amenda pentru persoanele juridice în cadrul sistemului nostru de drept se aplică în calitate de pedeapsă principală, ce urmează a fi achitată benevol de către condamnat, în așa fel persoana juridică va da dovadă că a asimilat caracterul ilegal al faptelor săvârșite și va demonstra corectarea lor. În cazul eschivării achitării acestei sume de bani se subînțelege atitudinea negativă de care dă dovadă persoana juridică, ceea ce denotă faptul că scopurile pedepsei penale nu sunt atinse. Însă nici legea penală nu prevede cazurile când se poate de considerat că condamnatul se eschivează cu rea-voință de la executarea pedepsei cu amendă. Instanța de judecată în această situație urmează să stabilească aceasta în mod individual pentru fiecare caz de neachitare a amenzii.

Prin eschivarea cu rea-voință înțelegem un comportament neîntrerupt îndreptat spre neexecutarea pedepsei. Pentru a constata eschivarea cu rea-voință acțiunile ce decurg din comportamentul persoanei juridice, trebuie să fie stabilită prezența cumulativă a următoarelor două circumstanțe: în primul rând – neachitarea amenzii în termenele stabilite de legislația penală; în al doilea rând – ascunderea intenționată a veniturilor.

În cazul în care se constată eschivarea cu rea-voință a persoanei juridice de la achitarea amenzii fixate, instanța de judecată poate să înlocuiască suma neachitată a amenzii cu urmărirea patrimoniului. Urmărirea patrimoniului constă în sechestrarea, ridicarea și vânzarea bunurilor care fac parte din acesta. Poate fi urmărit orice bun corporal ori universalitate de bunuri, care se află în circuitul civil, indiferent de faptul la cine se află în posesiune, precum și orice drept patrimonial sau creanță bănească, cu excepția celor care nu sunt pasibile de urmărire silită. Bunurile care sunt supuse unui circuit civil limitat pot fi urmărite doar în condițiile prevăzute de legislația în vigoare.

Privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate este cea de-a doua categorie de pedeapsă ce poate fi aplicată persoanei juridice, care constă în stabilirea interdicției de a încheia anumite tranzacții, de a emite acțiuni sau alte titluri de valoare, de a primi subvenții, înlesniri și alte avantaje de la stat sau de a exercita alte activități (art. 73 (alin. 1) C. pen. al RM). Ținem să menționăm că legiuitorul utilizează sintagma de „alte activități”, ceea ce denotă o interpretare mai largă, considerăm însă inacceptabilă o astfel de formulare, deoarece ar fi necesar de a se indica strict categoriile de activități la care ar putea fi privată persoana juridică în cazul săvârșirii unei infracțiuni.

Privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate poate fi limitată la un anumit teritoriu sau la o anumită perioadă a anului și se stabilește pe un termen de până la 5 ani sau pe un termen nelimitat.

Lichidarea persoanei juridice este cea mai dură pedeapsă ce se stabilește în cazul în care instanța de judecată constată că gravitatea infracțiunii săvârșite face imposibilă păstrarea unei atare persoane juridice și prelungirea activității ei. Lichidarea persoanei juridice constă în dizolvarea acesteia, cu survenirea consecințelor prevăzute de legislația civilă (art. 74 C. pen. al RM).

Răspunderea penală a persoanei juridice are caracter de noutate în legislația penală română, fiind inspirată din legislația penală modernă în care sunt prevăzute sancțiuni pentru persoanele juridice. În România, instituția răspunderii penale a persoanei juridice, a fost consacrată legislativ pentru prima oară în Codul penal din 1936, instituția având la bază teza profesorului Vintilă Dongoroz, care achiesând la teoria realității, a argumentat că persoana juridică poate avea o voință proprie și ca atare poate fi pedepsită asemenea persoanei fizice. Eficiența pedepsei era considerată o realitate, aceasta putând determina pe membrii persoanei juridice să acționeze cu atenție și seriozitate [1, p. 10]. Totuși, instituția răspunderii penale a persoanei juridice din Codul penal din 1936 nu era una propriu-zisă, întrucât nu reglementa la concret calitatea de autor al infracțiunii a persoanei juridice [14, p. 67].

La moment, art. 135 din Codul penal român reglementează condițiile răspunderii penale a persoanelor juridice, astfel *persoana juridică, cu excepția statului și a autorităților publice, răspunde penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice. Instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat. Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte.* Observăm că din sfera persoanelor juridice care răspund penal, din capul locului se exclud, prin voin-

ta legiuitorului statul, autoritățile publice, instituțiile publice care desfășoară o activitate ce nu poate face obiectul domeniului privat [4, p. 104]. Este justificată exceptarea statului de la răspunderea penală, deoarece el este titularul dreptului de a trage la răspundere persoana juridică și astfel el nu poate fi în același timp subiect activ și subiect pasiv al răspunderii penale.

Excluderea statului din categoria persoanelor juridice ce nu pot fi trase la răspundere penală este întâlnită în marea majoritate a sistemelor de drept din Europa continentală (Franța, Belgia, Olanda, Finlanda etc.).

Pentru ca răspunderea persoanei juridice să fie angajată, infracțiunea trebuie comisă în următoarele condiții:

- 1) în realizarea obiectivului de activitate ori în numele sau în interesul persoanei juridice;
- 2) de orice persoană acționând individual, fie ca membru al unei persoane juridice care are atribuții de conducere în sânul ei;
- 3) forma de vinovăție care atrage răspunderea penală să fie cea prevăzută de lege;
- 4) să nu fie vorba de stat, autorități publice sau instituții publice, care nu desfășoară activități din domeniul privat [11, p. 120].

Potrivit art. 136 Cod penal român, pedepsele care pot fi aplicate persoanei juridice sunt principale și complementare.

Pedeapsa principală este *amenda*, care constă în suma de bani pe care persoana juridică este condamnată să o plătească statului. Quantumul amenzii se stabilește prin sistemul zilelor-amendă. Suma corespunzătoare unei zile-amendă, este cuprinsă între 100 și 5.000 lei, se înmulțește cu numărul zilelor-amendă, care este cuprins între 30 de zile și 600 de zile. Instanța stabilește numărul zilelor-amendă ținând cont de criteriile generale de individualizare a pedepsei.

Quantumul sumei corespunzătoare unei zile-amendă se determină ținând seama de cifra de afaceri, în cazul persoanei juridice cu scop lucrativ, respectiv de valoarea activului patrimonial în cazul altor persoane juridice, precum și de celelalte obligații ale persoanei juridice. Limitele speciale ale zilelor-amendă sunt cuprinse între:

- 60 și 180 de zile-amendă, când legea prevede pentru infracțiunea săvârșită numai pedeapsa amenzii;
- 120 și 240 de zile-amendă, când legea prevede pedeapsa închisorii de cel mult 5 ani, unică sau alternativ cu pedeapsa amenzii;
- 180 și 300 de zile-amendă, când legea prevede pedeapsa închisorii de cel mult 10 ani;
- 240 și 420 de zile-amendă, când legea prevede pedeapsa închisorii de cel mult 20 de ani;
- 360 și 510 de zile-amendă, când legea prevede pedeapsa închisorii mai mare de 20 de ani sau detențiunea pe viață.

Când prin infracțiunea săvârșită persoana juridică a urmărit obținerea unui folos patrimonial, limitele speciale ale zilelor-amendă prevăzute de lege pentru infracțiunea comisă se pot majora cu o treime, fără a se depăși maximul general al amenzii. La stabilirea amenzii se va ține seama de valoarea folosului patrimonial obținut sau urmărit (art. 137 Cod penal român).

Pe lângă pedeapsa principală a amenzii, instanța de judecată poate aplica persoanei juridice următoarele pedepse complementare:

a) *dizolvarea persoanei juridice* – fiind considerată cea mai aspră pedeapsă complementară, potrivit art. 139 Cod penal român ea poate fi aplicată atunci când persoana juridică a fost constituită în scopul săvârșirii de infracțiuni sau când obiectul său de activitate a fost deturnat în scopul comiterii de infracțiuni, iar pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită este închisoarea mai mare de 3 ani. Totodată, dizolvarea persoanei juridice poate fi dispusă de către instanța de judecată și în caz de neexecutare, cu rea-credință, a uneia dintre pedepsele complementare.

Această pedeapsă are ca efect deschiderea procedurii de lichidare, potrivit legii, iar o copie a dispozitivului hotărârii definitive de condamnare prin care s-a aplicat aceasta va fi comunicată, de îndată, instanței civile competente, care va proceda la desemnarea lichidatorului.

b) *suspendarea activității sau a uneia dintre activitățile persoanei juridice pe o durată de la 3 luni la 3 ani* constă în interzicerea desfășurării activității sau uneia dintre activitățile persoanei juridice, în realizarea căreia a fost săvârșită infracțiunea.

Suspendarea poate purta fie asupra întregii activități a persoanei juridice, fie doar asupra uneia dintre activitățile sale specifice, cu condiția ca în legătură cu acestea să se fi săvârșit infracțiunea. Le-

gea face această diferență pentru a putea nuanța gravitatea sancționării persoanei juridice în situația în care aceasta desfășoară mai multe activități în cadrul obiectului său social, dar nu în legătură cu toate s-a dovedit săvârșirea unei infracțiuni. Durata pentru care se dispune această pedeapsă diferă în funcție de aceste două variante. În situația în care se dispune suspendarea întregii activități a persoanei juridice, ar putea fi considerată o pedeapsă prea gravă, mai ales în cazul societăților comerciale care depind în mod esențial de desfășurarea activității (sau activităților) sale producătoare de venituri pentru a-și asigura existența. Astfel, în cazul în care durata suspendării este disproporționat de mare în raport cu capacitatea economică a întreprinderii, aceasta îi poate pune în pericol echilibrul financiar, ceea ce ar putea duce chiar la falimentul acesteia.

Totodată, se prevede că, în caz de neexecutare, cu rea credință, a pedepsei complementare a afișării sau publicării hotărârii de condamnare (care de fapt este tot o pedeapsă complementară), instanța dispune suspendarea activității sau a uneia dintre activitățile persoanei juridice până la punerea în executare a pedepsei complementare, dar nu mai mult de 3 luni. Dacă în acest termen pedeapsa complementară nu a fost pusă în executare, instanța dispune dizolvarea persoanei juridice.

Spre deosebire de dizolvarea persoanei juridice, care operează doar în cazul infracțiunilor intenționate, suspendarea este aplicabilă și în cazul infracțiunilor din culpă.

c) *închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice pe o durată de la 3 luni la 3 ani* este o altă pedeapsă complementară prevăzută de legiuitorul român la art. 142 Cod penal, care constă în închiderea unuia sau mai multora dintre punctele de lucru aparținând persoanei juridice cu scop lucrativ, în care s-a desfășurat activitatea în realizarea căreia a fost săvârșită infracțiunea. Această pedeapsă este îndreptată, în primul rând, împotriva folosirii unei anumite locații care prezintă pericol și poate genera noi infracțiuni și, în al doilea rând, împotriva activității în exercitarea căreia a fost săvârșită infracțiunea.

Pentru realizarea acestei pedepse complementare este obligatoriu ca persoana juridică să aibă o organizare complexă, dispunând de cel puțin două puncte de lucru, situate la adrese diferite. O altă condiție care trebuie îndeplinită, în opinia noastră, este ca persoana juridică să aibă scop lucrativ, condiție îndeplinită în cazul societăților comerciale, regiilor autonome, societăților agricole etc. Sunt exceptate de la această pedeapsă autoritățile și instituțiile publice, precum și persoanele juridice de drept privat fără scop lucrativ (asociații, fundații etc.) [13, p. 39].

d) *interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice pe o durată de la 1 la 3 ani* constă în interzicerea de a participa, direct sau indirect, la procedurile pentru atribuirea contractelor de achiziții publice, prevăzute de lege (art. 143 Cod penal român).

Rațiunea interzicerii de a participa la procedurile de achiziții publice rezidă în faptul că produsele sau serviciile publice sunt de interes general, iar o persoană juridică care a comis o infracțiune nu mai prezintă credibilitatea necesară. Este necesar însă să precizăm că pedeapsa complementară nu afectează contractele de achiziții publice aflate în derulare, acestea urmând a se executa în termenii conveniți, consecința aplicării pedepsei fiind doar decăderea din dreptul de a mai obține pe viitor astfel de contracte.

Unii autori sunt de părere că această interdicție poate fi aplicată atât în cazul contractelor de achiziții publice directe, cât și în cazul subcontractelor [8, p. 51]. În situația aplicării acestei pedepse complementare, persoana juridică va fi eliminată de la orice licitație ce presupune un contract de achiziții publice.

e) *plasarea sub supraveghere judiciară* constă în desemnarea de către instanță a unui administrator judiciar sau a unui mandatar judiciar care va supraveghea, pe o perioadă de la 1 la 3 ani, desfășurarea activității ce a ocazionat săvârșirea infracțiunii (art. 144 Cod penal român).

Din analiza textului legal, conchidem că mandatarul sau administratorul judiciar desemnat va supraveghea desfășurarea activității ce a ocazionat săvârșirea infracțiunii, fără a avea dreptul să se implice în administrarea propriu-zisă a persoanei juridice. Administratorul judiciar sau mandatarul judiciar are obligația de a sesiza instanța atunci când constată că persoana juridică nu a luat măsurile necesare în vederea prevenirii comiterii de noi infracțiuni, iar dacă sesizarea este întemeiată, instanța dispune înlocuirea acestei pedepse cu pedeapsa dizolvării.

Autorii români menționează că respectiva pedeapsă penală impune două reguli, și anume: prima regulă privește durata acestei pedepse, care este de la un an la 3 ani și cea de-a doua regulă privește activitatea ce urmează a fi supravegheată. Supravegherea se limitează la activitatea *ce a ocazionat comiterea infracțiunii*, ca atare, supravegherea nu se poate extinde asupra altor activități ale persoanei

juridice condamnate. Această din urmă regulă va comporta, foarte probabil, numeroase discuții, având în vedere că nu este posibilă o delimitare precisă a unei activități de alta, din moment ce activitatea principală a oricărei persoane juridice se întrepătrunde cu alte activități [10, pp. 169-170].

Pedeapsa plasării sub supraveghere presupune în sine nu numai desemnarea mandatarului judiciar, ci și stabilirea unui program de măsuri pe care trebuie să le ia persoana juridică, în scopul de a preveni comiterea „de noi infracțiuni”, deoarece numai astfel s-ar putea explica obligația care revine administratorului sau mandatarului judiciar de a sesiza instanța atunci când constată că persoana juridică nu a luat asemenea măsuri, însă textul este deficitar și dintr-un alt motiv, anume că lasă nelămurită chestiunea, care era esențială, de a ști cărei persoane îi revine obligația de a stabili acel program de măsuri: instanței, mandatarului judiciar ori persoanei juridice condamnate. Unii autori sunt de părere că obligația de a stabili așa numitul *program de conformare cu legislația* (cum îl numește doctrina occidentală) ar trebui să revină persoanei juridice condamnate, urmând ca ea să supună propriul program controlului mandatarului judiciar, atât sub aspectul legalității, cât și sub aspectul modului de realizare a acestuia [2, p. 599].

Sunt exceptate de la aplicarea pedepsei complementare a plasării sub supraveghere judiciară următoarele persoane juridice: instituțiile publice, partidele politice, sindicatele, patronatele, organizațiile religioase ori aparținând minorităților naționale, precum și persoanele juridice care își desfășoară activitatea în domeniul presei, dacă și în măsura în care acestea au fost constituite potrivit legii.

Unii autori români consideră această pedeapsă ca o atingere serioasă a libertății de gestiune a persoanei juridice și dă naștere unor cheltuieli importante care se adaugă amenzii [9, p. 231].

f) *afișarea sau publicarea hotărârii de condamnare* (art. 145 Cod penal român) constituie o pedeapsă complementară cu un efect intimidant considerabil pentru persoanele juridice, ea afectând imaginea de marcă, reputația comercială, poziția persoanei juridice, putând avea ca efect pierderea clientelei, diminuarea credibilității iar, în anumite situații, ar putea avea consecințe fatale pentru supraviețuirea persoanei juridice înseși. Pe această cale, potențialele victime ale persoanelor juridice sunt atenționate și pot deveni mai precaute în relațiile de afaceri cu persoana juridică în cauză sau pot să-și caute alți parteneri [11, p. 125].

Afișarea hotărârii definitive de condamnare sau publicarea acesteia se realizează pe cheltuiala persoanei juridice condamnate. Prin afișarea sau publicarea hotărârii de condamnare nu poate fi dezvăluită identitatea altor persoane. Afișarea hotărârii de condamnare se realizează în extras, în forma și în locul stabilite de instanță, pentru o perioadă cuprinsă între o lună și 3 luni.

Publicarea hotărârii de condamnare se face în extras și în forma stabilită de instanță, prin intermediul presei scrise sau audiovizuale ori prin alte mijloace de comunicare audiovizuală, desemnate de instanță. Dacă publicarea se face prin presa scrisă sau audiovizuală, instanța stabilește numărul aparițiilor, care nu poate fi mai mare de 10, iar în cazul publicării prin alte mijloace audiovizuale durata acesteia nu poate depăși 3 luni.

În urma celor analizate conchidem că spectrul de pedepse penale aplicabile persoanelor juridice reglementate de Codul penal al Republicii Moldova este extrem de redus, comparativ cu cele prevăzute de Codul penal român. Această situație duce la realizarea incompletă a principiului individualizării răspunderii și pedepsei penale. Mai mult decât atât, considerăm că aceste pedepse afectează grav persoana juridică, deoarece sunt îndreptate sau împotriva existenței ei, sau împotriva patrimoniului sau activității acesteia. Considerăm necesar completarea gamei pedepselor penale aplicabile persoanei juridice, precum cele reglementate de legislația unor state: interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice, afișarea sau publicarea hotărârii de condamnare, închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice, excluderea accesului la piețele publice etc. Un spectru mai larg ar pune la dispoziția judecătorilor pedepse penale pe măsura infracțiunilor săvârșite de persoanele juridice și, totodată, ar contribui considerabil la combaterea criminalității persoanelor juridice.

Bibliografie:

1. ANTONIU George. Răspunderea penală a persoanei juridice. Revista de Drept Penal, nr. 1/1996, p. 10. ISSN: 1223-0790
2. ANTONIU George, TOADER Tudorel, BOROI Alexandru, și alții. Explicațiile noului Cod penal. Universul Juridic, București, 2015, 600 p. ISBN: 978-606-6733-397

3. BARBĂNEAGRĂ Alexei, ALECU Gheorghe, BERLIBA Viorel ș.a. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Chișinău, Editura Sarmis, 2009 („Tipografia Reclama” SA), 860 p. **ISBN: 978-9975-105-20-0**
4. BASARAB Matei, PASCA Viorel, MATEUȚ Gheorghită, BUTIUC Constantin. Codul penal comentat. Vol. I. Partea generală. Ed. Hamangiu. București, 2007, 744 p. **ISBN/ISSN: 978-973-1720-65-4**
5. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1, din 12.08.1994 // **[online] [citat 15.08.2021]. Disponibil:** https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro
6. Codul penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 128-129 din 13.09.2002 // **[online] [citat 03.09.2021]. Disponibil:** https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126674&lang=ro#
7. CERNALEV Veaceslav. Amenda în sistemul pedepselor penale. Noțiune, aspecte juridice și dimensiunile pe care le activează. Revista națională de drept, nr. 1-3/2018, p. 80. **ISSN: 1811-0770**
8. HOTCA Mihail Adrian, Drept penal. Partea generală. Răspunderea penală și sancțiunile de drept penal, Ed. C. H. Beck, București, 2013, 273 p. **ISBN: 978-606-18-0148-0**
9. ILIE Andra-Roxana, Angajarea răspunderii penale a persoanei juridice, Ed. C.H. Beck, București, 2011, 400 p. **ISBN: 978-973-115-977-5**
10. JURMA Anca. Persoana juridică-subiect al răspunderii penale, Ed. C.H. Beck, București, 2010, 304 p. **ISBN: 978-973-115-738-2**
11. LAȘCU Ioan. Pedepsele aplicabile persoanelor juridice în cazul săvârșirii de infracțiuni. Dreptul, nr. 3, 2007, pp. 120-125. **ISSN: 1018-0435**
12. LAȘCU Ioan. Răspunderea penală a persoanelor juridice în lumina noului Cod penal. Dreptul nr. 8/2010, pp. 56-68. **ISSN: 1018-0435**
13. MUNTEANU Cristina-Daniela. Pedepsele complementare în reglementarea noului Cod penal. Rezumatul tezei de doctorat, Universitatea „Nicolae Titulescu”, Facultatea de drept, București, 2014, 51 p. // **[online] [citat 04.09.2021]. Disponibil:** https://www.univnt.ro/wp-content/uploads/doctorat/rezumat_doctorat/Munteanu_Cristina.pdf
14. STRETEANU Florin. Răspunderea penală a persoanei juridice în legislație și doctrină. Examen de drept comparat. Revista de Drept comercial, nr. 3/1997, p. 67. **ISBN /ISSN: 1220-851501203**